

ואכלו בשעריך ושבעו

מעשר עני בהלכה ובמחשבה

רשימת המשתתפים:

- הרב אהוד אחיטוב – מכון התורה והארץ, רב היישוב בני דקלים
הרב נתנאל אוירבך – מכון התורה והארץ
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א – רב העיר רמת גן לשעבר, נשיא מכון התורה והארץ
הרב עזריאל אריאל – רב היישוב עטרת
הרה"ג אליהו בקשי דורון זצ"ל – הראשל"צ והרב הראשי לישראל לשעבר
הרב דורון ותקין – יישוב נווה, חלוצה
הרב יהודה הלוי עמיהי – ראש מכון התורה והארץ
הרב יואל פרידמן – מכון התורה והארץ
הרב גבי קדוש – רב מועצה אזורית בני שמעון

בהוצאת מכון התורה והארץ

ת.ד. 8 ניצן מיקוד 7928700
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
www.toraland.org.il
machon@toraland.org.il

© כל הזכויות שמורות
תשרי תשפ"ה

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט
מנהל התרבות, המחלקה למכונים תורניים

תוכן העניינים

- 5 פתיחה: "שנת המעשר" – מעשר עני – מקיימים ומתעלים
- 9 הלכות נתינת מעשר ראשון ומעשר עני
- 14 עין איה, הראי"ה קוק.

לקראת שנת מעשר עני

- 27 העדפות אישיות ולאומיות בנתינת צדקה ומעשר עני
הראשל"צ הרה"ג אליהו בקשי דורון זצ"ל
- 42 את העני עמך – לשנת מעשר עני | הרב גבי קדוש
- 47 מעשר עני במקום מעשר שני | הרב דורון ותקין
- 54 בצדקה תיכונני (מתנות עניים כדגם למדיניות סוציאלית)
הרב עזריאל אריאל
- 61 קהילת חסד | הרב גבי קדוש
- 70 נתינת מעשר עני במגזר החקלאי – סקירה הלכתית-היסטורית
הרב נתנאל אורבך

עיונים בהלכות מעשר עני

- 85 קניית תוצרת חקלאית מירקן שלא נותן ממנה מעשר עני
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
- 89 הגדרת עני למעשר עני ולמצוות צדקה | הרב יהודה הלוי עמיחי
- 100 נתינת פירות מעשר עני או את שווים – לעניים | הרב אהוד אחיטוב
- 110 מכרי עניים במעשר עני | הרב דורון ותקין
- 114 עני היכול לקבל מעשר עני | הרב עזריאל אריאל
- 119 מצוות נתינת מעשר עני על ידי "בית האוצר" | הרב יואל פרידמן

פתיחה

שנת המעשר – מעשר עני

מקיימים ומתעלים

מעשר עני הוא חלק מן התרומות והמעשרות שמחויב להפריש כל מי שבידו פירות וירקות, בין שגדלו בגינתו ובין שקנה אותם או קיבלם מאחרים. שש שנות עבודת האדמה שבכל מחזור של שנות שמיטה מחולקות לשתי קבוצות: השנים א', ב', ד', ה' ממחזור שנות השמיטה הן שנים שמפרישים בהן מעשר שני, והשנים ג', ו' הן שנים שמפרישים בהן מעשר עני. לאחר שמפרישים מהפירות או מהירקות את התרומה הגדולה, המעשר הראשון ותרומת המעשר, יש להפריש עשירית מהפירות או מהירקות למעשר שני בשנים א' ב' ד' ה', או למעשר עני בשנים ג' ו'. בשנים ג', ו', שהן שנות מעשר עני, יש לתת בפועל את פירות המעשר לעני.

בשנים קדמוניות, שבהן כל אחד גידל פירות וירקות לצורך עצמו ולצורך בני ביתו, היה פשוט לקיים את המצווה, אך בימינו מסובך יותר לקיימה. מצד אחד ישנם חקלאים המגדלים תוצרת רבה, ונתינת המעשר היא נטל בלתי מבוטל עבורם, ומצד שני יש בעלי גינות רבים שבחצרם עצים בודדים או מעט ירק ותבלינים, ונתינת עשירית מהם לעני אינה מעשית. בעיית נתינת מעשר עני ניתנת לפתרון הלכתי אשר מקורו בתקנת חז"ל, והוא הוזכר במשנה גם בנוגע לנתינת מתנות כהונה. הפתרון הוא שכל אדם הצריך להפריש מעשר עני במשך שנת המעשר, יוכל להלוות מראש בתחילת השנה סכום כסף מסוים לעניים באמצעות גבאי צדקה, ולהתחייב לתת את כל פירות מעשר עני לאותם עניים. כאשר יפריש האדם תרומות ומעשרות במשך השנה, העני יזכה בפירות ובירקות של מעשר עני. אלא שבמקום להעביר את הפירות

עצמם לידי העני, המפריש ישאיר את הפירות ברשותו, ויקזז את שוויים הכספי מהסכום שהעני חייב לו עבור פירעון ההלוואה שקיבל. בכך 'יתרת ההלוואה' שהלווה לעני תרד, והעני יקבל את המגיע לו. הפירות יהפכו לרכושו הבלעדי של המפריש, והוא יוכל לאכול אותם.

השנה - שנת מעשר עני - קרן 'בית האוצר' מבית מכון התורה והארץ מאפשרת למנוייה להלוות כסף לעני באמצעות גבאי צדקה, ובכך מקילה על קיומה של מצוות נתינת מעשר עני. שיתוף פעולה בין מכון התורה והארץ לעמותות צדקה מאפשר לציבור הרחב לקיים את המצווה כהלכתה. הקרן הייחודית של מכון התורה והארץ לקיום מצוות נתינת מעשר עני תעביר את כספי המעשר לעמותות הצדקה ואלה יחלקו אותם לעניים הנתמכים על ידיהם.

מצוות הפרשת מעשר עני ונתינתו נלמדה מן הפסוק בפרשת כי תבוא (דברים כו, יב):

"כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹר אֶת כָּל מַעְשֹׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעְשֹׂר וְנָתַתָּה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוּם וְלֹאֲלִמְנָה וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ."

לדעת הרשב"ם ואבן עזרא¹ משמעות הביטוי 'שנת המעשר' היא על שם מעשר עני המופרש וניתן בשנה זו, על שמה אף נקראת השנה, 'שנת המעשר'². בעל ה'הפלאה' בספרו 'פנים יפות לתורה' מבאר במה מיוחדת מצוות מעשר עני שהשנה כולה זכתה לכינוי שנת המעשר - מעשר עני, מה שאין כן שאר המעשרות.

1. לדעת רש"י הכוונה היא למעשר ראשון הניתן ללוי, שבשנה זו מפרישים רק מעשר אחד מבין השניים שהיו מפרישים בשנה הקודמת. שבשנה השנייה לשנות השמיטה מפרישים מעשר ראשון ללוי ומעשר שני שנאכל ע"י הבעלים בירושלים. ובשנה השלישית מפרישים רק מעשר ראשון. לפי הסבר זה "ונתתה ללוי" מתייחס למעשר הראשון, ורק המשך הפסוק "לגר ליתום ולא למנה" מתייחס למצוות הפרשה ונתינה של מעשר עני.

2. לפי הסבר זה ישנה התייחסות מפורשת בתורה להפרשת מעשר עני בשנה השלישית והשישית, והמשך הפסוק "ונתתה ללוי" הינו מדין מעשר עני כפי שנותנים לגר ליתום ולא למנה.

ולפי פשוטו יש לפרש לפי שמעשר ראשון היה נתון כולו כאחד לפי שטובת הנאה היה שלו, אבל מעשר עני לא היה רשות בידו ליתן לעני הבא ראשון כל המעשר אלא היה כל העניים זוכים בהם, וכיון שאינו יודע כמה עניים יבואו יתן לכל אחד חלקו, כמ"ש [פאה פ"ח מ"ה] אין פוחתין לעני בגורן מחצי הקב דהיינו הפחות, אבל המכובד נותן לפי כבודו כדאיתא בספרי נותן לכל אחד חלקו וכשנשאר אצלו היה חוזר ונותן להם לעניים אלו או לעניים אחרים, וכן כל השנה לכך הוא נקרא **שנת המעשר שנת ינת המעשר היא כל השנה.**

שלא כמו מעשר ראשון, שניתן ליתן בפעם אחת וללוי אחד, במעשר עני כאשר ניתן בשדה ולא בביתו אין טובת הנאה לבעלים ויש ליתן לכל עני הבא לשדה ושיעור הנתינה הוא כדי שובעו או לפי כבודו, אך אינו יכול ליתן הכול לעני אחד, נמצא שנשאר לבעלים מעשר עני בשדהו וחוזר ומחלק כך כל השנה. לכן כל השנה נקראת **שנת המעשר, שנת ינת מעשר עני נמשכת כל השנה.**

גם הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו 'העמק דבר' מבאר מדוע זכתה מצוות מעשר עני שהשנה תיקרא עליה ולא זכו לכך שאר מעשרות:

ונקרא ביחוד מעשר עני, שנת המעשר סתם, באשר מעשר ראשון באמת אינו מתנה ללוי שהרי לא נטל חלק בארץ, ואין בזה מתנה כי אם עבודת האדמה, והוא חלף עבודתם באהל מועד, וכבר ביארנו בזה בפ' קרח, וכן מעשר שני הרי הוא בא לאכילת הבעלים בירושלים, אבל **מעשר עני הוא רק לכבוד ה', ומש"ה אי' בירו' פאה פ"א ה"א כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך, מהונך כמראשית כל תבואתך, והיינו מעשר עני, הרי דרק מעשר עני מכונה בשם כבוד ה', באשר אינו בא אלא לכבודו, וגם ניתן לעניים דכתיב בהו ומכבדו חונן אביון [משלי יד לא], מש"ה נקרא סתם מעשר.**

לעומת מעשר ראשון, שאינו כלל מתנה ללוי אלא שכר חלף עבודתו במקדש, ומעשר שני גם כן אין בו נתינה כלל, אלא הבעלים אוכלים אותו בירושלים, רק במעשר עני יש מצוות נתינת מתנה והוא לכבוד ה', וכבודו ליתן לעניים שנאמר "ומכבדו חונן אביון". לכן נקראת שנה זו שנת המעשר – מעשר עני.

נמצאנו למדים ערכה של מצוות הפרשת מעשר עני ונתינתה, שלחלק מהמפרשים אף זכתה השנה כולה לכינוי "שנת המעשר" על שם מצווה זו ושהעיסוק במצווה זו נמשך שנה שלמה ולא ניתן לקיימה בפעם אחת, ושכל עניינה לכבוד ה' שמכבדו חונן אביון.

חוברת זו מקבצת אוסף מאמרים העוסקים במצוות נתינת מעשר עני. בחוברת הן מאמרי הלכה העוסקים בדיני המצווה והן מאמרי מחשבה ואמונה העוסקים במהותה. מצד ההלכה, החוברת כוללת את עיקרי ההלכות של מצוות נתינת מעשר עני, וכן מתפרסמים בה מאמרי עיון וביורר בהלכות המצווה: חובת נתינת הפירות עצמם לעניים, מי הוא העני היכול ליטול מעשר עני, הגדרת עני למצוות מעשר עני ולמצוות צדקה, האם מותר לקנות מירקן שידוע שאינו נותן מפירותיו מעשר עני ודרך נתינת מעשר עני על ידי "בית האוצר" המסתמך על דין "מכירי עניים". מצד המחשבה והאמונה לוקטו בחוברת דברים מתורת הראי"ה קוק בספרו "עין איה" בנושא מתנות עניים, וכן נוספו מאמרים העוסקים בנושאים אמוניים השייכים למצווה: המבט הראוי על העניות בכלל, ובעת נתינת מעשר עני וצדקה בפרט, כיצד ראויות להתקיים מצוות מעשר עני ומצוות צדקה בכלל בציבור, הן בקהילות והן במדינת ישראל בכללה, וסקירה הלכתית-היסטורית על נתינת מעשר עני במגזר החקלאי.

יהי רצון שנזכה לקיים את מצוות נתינת מעשר עני, ולהתעלות על ידי קיום מצווה זו להבנה נכונה של העוני וליחס ראוי לעניי ישראל.

אברהם סוחובולסקי, תשרי תשפ"ה